

FRANCO MORETTI • **Burjuva**

FRANCO MORETTI 1972'de Università di Roma Laurea'dan mezun oldu. İtalyan edebiyat eleştirmeni ve 2000 yılından itibaren Stanford University'de İngiliz dili profesörü. *Signs Taken for Wonders* (1983) [*Mucizevi Göstergeler*, çev. Zeynep Altok, Metis, 2006], *The Way of the World* (1987), *Modern Epic* (1995) [*Modern Epik*, çev. Mehmet Murat Şahin, Agora, 2005], *Atlas of the European Novel 1800-1900* (Verso, 1998), *Graphs, Maps, Trees* (2005) [*Edebi Teoriye Soyut Modeller: Grafikler, Haritalar, Ağaçlar*, çev. Ebru Kılıç, Nurçin İleri, Esin Düzel, Agora, 2006] ve *Distant Reading* (Verso, 2013) kitaplarının yazarıdır. *The Novel: History, Geography and Culture* (Princeton, 2006) dizisinin editörü [orjinali 5 cilt olarak İtalyanca hazırlanan *Il Romanzo*'dan (2001-2003) İngilizce için yapılan 2 ciltlik seçki]. The Center for the Study of the Novel and the Literary Lab'ın kurucusu. Makalelerine sıklıkla *New Left Review*'da rastlanabilir, eserleri 20'nin üzerinde dile çevrilmiştir.

The Bourgeois. Between History and Literature

© 2013, 2014 Franco Moretti

Bu kitabın yayın hakları Verso'dan alınmıştır.

İletişim Yayınları 2113 • Edebiyat Eleştirisi 45

ISBN-13: 978-975-05-1707-5

© 2015 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2015, İstanbul

EDITÖR Kerem Ünüvar

YAYINA HAZIRLAYAN Necdet Dümelli

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Merve Öztürk

BASKI ve CİLT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

FRANCO MORETTI

Tarih ile Edebiyat Arasında
Burjuva

The Bourgeois
Between History and Literature

ÇEVİREN Eren Buğlalılar

*Perry Anderson ve
Paolo Flores d'Arcais'e...*

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

Kavramlar ve Çelişkiler	9
“Ben burjuva sınıfının bir üyesiyim”	9
Uyumsuzluk [disonans].....	12
Burjuvazi, orta sınıf	16
Tarih ile edebiyat arasında	21
Soyut kahraman	24
Düzyazı ve anahtar sözcükler: Giriş açıklamaları	27
“Burjuva kaybolmuştur...”	29

BİRİNCİ BÖLÜM

Çalışan Bir Efendi	35
Macera, girişim, <i>fortuna</i>	35
“Bunlar boş oturmadığımı kanıtlayacaktır”	39
Anahtar sözcük I: “Faydalı”	46
Anahtar sözcük II: “Verimlilik”	50
Anahtar sözcük III: “Konfor”	55
Düzyazı I: “Devamlılığın ritmi”	63
Düzyazı II: “Ruhun üretkenliğini keşfettik”	70

İKİNCİ BÖLÜM

Ciddi Yüzyıl	81
Anahtar sözcük IV: “Ciddi”.....	81
Dolgular.....	89
Rasyonalizasyon.....	94
Düzyazı III: Gerçeklik ilkesi.....	98
Betimleme, tutuculuk, <i>Realpolitik</i>	105
Düzyazı IV: “Nesnelin öznele aktarılması”.....	110

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Sis	119
Çıplak, utanmaz ve dolaysız.....	119
“Peçenin arkasında”.....	127
Gotik, <i>un déjà-là</i>	131
Centilmen.....	134
Anahtar sözcük V: “Tesir” [influence].....	140
Düzyazı V: Viktorya dönemi sıfatları.....	144
Anahtar sözcük VI: “Ağırbaşlı” [earnest].....	151
“Kim sevmez bilgiyi?”.....	155
Düzyazı VI: Sis.....	161
Sis.....	162

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

“Ulusal Şekil Bozuklukları”:

Yarı-Çevredeki Dönüşümler	167
Balzac, Machado ve para.....	167
Anahtar sözcük VII: “ <i>Roba</i> ”.....	172
Eski rejimin dayanıklılığı I: <i>Bez Bebek [The Doll]</i>	178
Eski rejimin dayanıklılığı II: <i>Torquemada</i>	183
“Aritmetik diye de bir şey var!”.....	187

BEŞİNCİ BÖLÜM

Ibsen ve Kapitalizmin Ruhü	193
Gri bölge.....	193
“Göstergeler göstergelere karşı”.....	199
Burjuva düzyazısı, kapitalist şiir.....	204

GİRİŞ

Kavramlar ve Çelişkiler

“Ben burjuva sınıfının bir üyesiyim”

Burjuva... Bu kavram, yakın zamana kadar toplumsal çözümlerle vazgeçilmez bir parçası olarak görülürdü; şimdilerdeyse kulağımıza çalınmadan yıllar geçebilir. Kapitalizm en güçlü dönemini yaşasa da onun insanda vücut bulmuş hali ortadan kaybolmuş gibi görünüyor. Max Weber, 1895 yılında “Ben burjuva sınıfının bir üyesiyim, kendimi böyle hissediyorum ve onun görüşleri, idealleriyle büyütüldüm,”¹ diye yazmıştı. Bugün kim bu sözleri tekrar edebilir? Burjuva “görüşleri ve idealleri” – Nedir onlar?

Değişen bu ortam bilimsel araştırmalara da yansıyor. Simmel ve Weber, Sombart ve Schumpeter; bu kişilerin tümü kapitalizmi ve burjuvaziyi –ekonomiyi ve antropolojiyi– bir demir paranın iki yüzü olarak görmüşlerdi. Immanuel Wallerstein çeyrek yüzyıl önce “Modern dünyamız üzerine bildiğim hiçbir ciddi tarihsel yorum yoktur ki,” diye yazmıştı, “burjuvazi ...kavramını içermesin. Bunun bir sebebi var: Başkakra-

---

1 “Der Nationalstaat und die Volkswirtschaftspolitik”, *Gesammelte politische Schriften*, Tübingen, 1971, s. 20.

manı olmayan bir öykü anlatmak zordur.”² Yine de bugün, “görüşlerin ve ideallerin” kapitalizmin başarısında oynadığı rolü vurgulayan tarihçilerin bile –Meiksins Wood, de Vries, Appleby, Mokyr– burjuva figürüne ya çok az ilgisi vardır ya da hiç yoktur. Ellen Meiksins Wood, *Kapitalizmin Arkaik Kültürü*’nde “İngiltere’de kapitalizm vardı ama onu var eden burjuvazi değildi. Fransa’da da (şöyle böyle) muzaffer bir burjuvazi vardı, fakat onun da devrimci projesinin kapitalizmle pek az ilgisi bulunuyordu,” diye yazar. Yahut son olarak: “*Burjuvanın... kapitalistle zorunlu bir özdeşliği yoktur.*”³

Evet, zorunlu bir özdeşlik yoktur; zaten mesele de bu değildir. Weber, *Protestan Ahlakı*’nda “Burjuva sınıfının ve onun kendine has özelliklerinin doğuşu emeğin kapitalist örgütlenişinin doğuşuyla yakından ilişkili” bir süreçtir “*ama aynı şey değildir,*”⁴ diye yazar. Yakından ilişkili ama aynı şey değil; *Burjuva*’nın altında yatan fikir de budur: Burjuvaziye –ki çoğunlukla eril bir figür olagelmıştır– ve onun kültürüne, bunların ikisiyle de tam olarak örtüşmeyen bir iktidar yapısının parçaları olarak bakmak. Fakat tekil bir burjuvadan bahsetmenin kendisi de tartışmaya açıktır. Hobsbawm, *İmparatorluk Çağı*’nda “Büyük burjuvazi kendini biçimsel olarak astlarından ayıramadı. Yapısı yeni katılımcılara açık tutulmak zorundaydı – varlığının doğası böyleydi,”⁵ diye yazar. Perry Anderson’a göre bu geçirgenlik, burjuvaziyi

2 Immanuel Wallerstein, “The Bourgeois(ie) as Concept and Reality”, *New Left Review* 1/167 (Ocak-Şubat 1988), s. 98.

3 Ellen Meiksins Wood, *The Pristine Culture of Capitalism: A Historical Essay on Old Regimes and Modern States*, Londra 1992, s. 3 [*Kapitalizmin Arkaik Kültürü*, çev. Oyu Köymen, Yordam Kitap, 2007], ikinci alıntı ise *The Origin of Capitalism: A Longer View*, Londra, 2002 (1999), s. 63.

4 Max Weber, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, New York, 1958 (1905), s. 24 (vurgu sonradan eklendi) [*Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruh-u*, çev. Zeynep Aruoba, Hil Yayınları, 1997].

5 Eric Hobsbawm, *The Age of Empire: 1875-1914*, New York, 1989 (1987), s. 177 [*İmparatorluk Çağı: 1875-1914*, çev. Vedat Aslan, Dost Kitabevi Yayınları, 2010].

kendinden önceki soyluluktan ve sonraki işçi sınıfından ayırır. Birbirleriyle çelişen bu sınıfların kendi içlerindeki önemli farklılıklara rağmen bağdaşık olmaları yapısal olarak daha ön plandadır: Aristokrasi medeni unvanları ve yargısal ayrıcalıkları birleştiren yasal bir statüyle tanımlanırken, işçi sınıfının sınırları genelde beden emeğinin koşullarına göre belirlenir. Toplumsal bir grup olarak burjuvazinin, kıyaslanmaya uygun bir iç birliği yoktur.⁶

Geçirgen sınırlar ve zayıf bir iç uyum: Bu hususiyetler, burjuvazinin bir sınıf olduğu fikrini geçersiz kılar mı? Burjuvazinin yaşayan en önemli tarihçisi Jürgen Kocka'ya göre, kavramın çekirdeği diyebileceğimiz şeyle dış çeperi arasında bir ayırım yapmak kaydıyla, burjuvazinin bir sınıf olmadığını düşünmek yersizdir. Esasında dış çeper, hem toplumsal hem de tarihsel olarak önemli değişiklikler geçirmiştir. Burjuvazi 18. yüzyılın sonuna dek, erken dönem şehirli Avrupa'nın "serbest meslek erbabı küçük işletmecilerini (zanaatkârlar, perakendeci tacirler, hancılar ve küçük mülk sahipleri)" kapsıyorken, bir yüzyıl sonra "orta ve alt düzey beyaz yakalı çalışanlardan"⁷ müteşekkil ve bir öncekinden tamamen farklı bir nüfustan oluşuyordu. Diğer taraftan da, 19. yüzyıl boyunca Batı Avrupa'da senkretik "mülk sahibi ve eğitilmiş burjuvazi" figürünün ortaya çıkması sınıfa yeni bir ağırlık merkezi kazandırmış ve onun hâkim sınıf haline gelmesini sağlayabilecek özelliklerini güçlendirmişti. Bu yaklaşma, ifadesini Almandaki *Besitzs* ve *Bildungsbürgertum* –mülk sahibi burjuvazi ve kültürlü (eğitilmiş) burjuvazi– kavram çiftinde ya da daha yavan biçimiyle, Britanya vergi

6 Perry Anderson, "The Notion of Bourgeois Revolution" (1976), *English Questions*, Londra, 1992, s. 122.

7 Jürgen Kocka, "Middle Class and Authoritarian State: Toward a History of the German Bürgertum in the Nineteenth Century", *Industrial Culture and Bourgeois Society. Business, Labor, and Bureaucracy in Modern Germany*, New York/Oxford, 1999, s. 193.

sisteminin (sermayeden gelen) kârları ve (mesleki hizmetlerden gelen) ücretleri tarafsız bir biçimde “aynı başlık altına” yerleştirmesinde buluyordu.⁸

Mülkiyetle kültürün buluşması: Ben de, Kocka'nın idealtipini önemli bir farkla da olsa benimseyeceğim. Bir edebiyat tarihçisi olarak, belirli toplumsal gruplar –bankacılar, yüksek devlet memurları, sanayiciler, doktorlar ve benzeri– arasındaki fiili ilişkilerden ziyade, kültürel formlar ve sınıfın karşılaştığı yeni gerçeklikler arasındaki “kat yerine” odaklanacağım. Örneğin, “konfor” kelimesi meşru burjuva tüketiminin sınırlarını nasıl çiziyor ya da hikâye anlatmanın temposu varoluşun yeni yapısına nasıl ayak uyduruyor? *Burjuva*'nın konusu: Edebiyatın prizmasından yansıyan burjuvazi.

Uyuumsuzluk [disonans]

Burjuva kültürü, *tek* bir kültür mü? Peter Gay, beş ciltlik *The Bourgeois Experience [Burjuva Deneyimi]* isimli çalışmasının sonlarında “Mikroskobumla incelediğim sınıfı ...çok renkli –alaca– diye nitelemek... mümkündür,” diye yazar.⁹ “Burjuvanın burjuvayla savaştığı yerlerde ekonomik çıkar, dinsel gündemler, entelektüel inançlar, toplumsal rekabet ve kadınların toplumdaki yeri gibi konular siyasal meseleler haline gelmiştir,” diye de ekler sonraki bir tarih çalışmasında; bölünmeler öylesine keskindir ki “burjuvazinin tanımlanabilir bir kendilik olduğundan şüphe etmek cazip hale gelir.”¹⁰ Gay'e göre tüm bu “çarpıcı çeşitlilik”¹¹ 19.

8 Hobsbawm, *Age of Empire*, s. 172.

9 Peter Gay, *The Bourgeois Experience: Victoria to Freud. V. Pleasure Wars*, New York, 1999 (1998), s. 237-8.

10 Peter Gay, *Schnitzler's Century: The Making of Middle-Class Culture 1815-1914*, New York, 2002, s. 5.

11 Peter Gay, *The Bourgeois Experience: Victoria to Freud. I. Education of the Senses*, Oxford, 1984, s. 26.

yüzyılda toplumsal değişimin hızlanmasının bir sonucudur ve burjuva tarihinin Viktorya dönemine özgüdür.¹² Gelgelelim, burjuva kültürünün çelişkilerine ilişkin daha geniş bir bakış açısı sunmak da mümkündür. Aby Warburg, Santa Trinita'daki Sassetti Şapeli üzerine yazdığı ve Machiaveli'nin *Istorie Fiorentine*'deki [*Floransa Tarihi*] Lorenzo be-timlemesinden ilham alan –“neşeli ve ciddi yanlarına bak-sanız [*la vita leggera e la grave*] onda uzlaşması imkânsız gi-bi görünen iki ayrı kişilik fark edebilirdiniz [*quasi con im-possibile congiunzione congiunte*]”– denemesinde şöyle bir gözlem yapar:

Medici dönemi Floransa'sında bir yurttaş; Ortaçağ'a öz-gü bir Hristiyanlık, romantize edilmiş bir şövalyelik yahut klasik bir yeni Platonculuk anlamındaki idealizm ile, bah-sedilen idealizmden tamamen farklı özellikleri olan Pagan bir Etrüsk tacirinin maddiyata düşkün ve pratiğe önem ve-ren karakterini kendinde birleştiriyordu. Bu esrarengiz in-san/yaratık basit ama düzenli yaşamında, her ruhsal itki-yi kendi zihninin bir uzantısı, boş zamanlarında geliştiri-lecek ve sonra faydalanılacak bir şey olarak seve seve ka-bul ederdi.¹³

Esrarengiz bir insan/yaratık hem idealist hem de maddi-yata düşkün. Medici ile Viktorya dönemi arasındaki başka bir burjuva altın çağı hakkında yazan Simon Schama'ya göre farklı değerlerin bu “olağandışı bir aradalığı”

---

12 A.g.e., s. 45 ve sonrası.

13 Aby Warburg, “The Art of Portraiture and the Florentine Bourgeoisie” (1920) *The Renewal of Pagan Antiquity*, Los Angeles, 1999, s. 190-191, 218. Zıtların birleşmesine bir başka örnek de Warburg'un “Flemish Art and the Florentine Early Renaissance” (1902) adlı denemesinde başışçı portresine dair yaz-dıklarında kendini gösterir: “Eller göklere sığınmak için yakaran diğerkâm bir jesti sürdürürken, bakışlar dalgınlıkla ya da ihtiyatlılıkla da olsa dünyaya doğrultulmuştur.”(s. 297).

ruhban sınıfından olsun ya da olmasın tüm yöneticilerin; bu bir aradalık olmadığı takdirde aç gözlülük ile çilecilik arasında daimi bir çarpışmaya dönüşerek çelişkilerle dolu bir değer sistemi haline gelecek olan bu durumla yaşamalarına imkân vermiştir. ...İflah olmaz bir alışkanlığa dönüşen maddiyat düşkünlüğü ve Hollanda ticaret ekonomisinin içine işlemiş olan riskli teşebbüslerin baştan çıkarıcılığı, eski Ortodoksluğun atanmış vasilerinin bütün o uyarı fişeklerini ve heybetli ahkâmını ateşlemişti. ...Görünüşte birbirinin zıddı olan bu değer sistemlerinin olağandışı bir aradalığı... yoksullukla cehennem azabı arasındaki acımasız bir seçim riskine girmeksizin, ihtiyaçlarının ya da vicdanlarının emirleri doğrultusunda kutsal ve dünyevi olan arasında hareket edebilecekleri alanı sağlamıştır onlara.¹⁴

Maddiyat düşkünlüğü ve eski Ortodoksluk: Jan Steen'in "Delftli Yurttaş"ı bize Schama'nın kitabının kapağında bakar [Resim 1]: Ağır bir adam, oturmuş, siyahlar içinde, kızının gümüş ve altın işlemeli parlak elbisesi bir yanında, dilencinin rengi atmış giysileriye diğer yanında. Floransa'dan Amsterdam'a doğru uzanırken, Santa Trinita'nın çehresindeki içten canlılık donuklaşmıştır artık; yurttaş, sandalyesine mihlanıp kalmış, sanki içinde bulunduğu vaziyetin "ahlâki itiş kakışı" (tekrar Schama) keyfini kaçırmıştır. Uzamsal olarak kızına yakındır ama yine de ona bakmaz; tam olarak dilenci kadını muhatap almamışsa da ondan tarafa dönmüştür; gözleri mahzun, dalgındır. Yapması gereken nedir?

Machiavelli'nin "uzlaşması imkânsız", Warburg'un "esrarengiz mahluk", Schama'nın "daimi bir çarpışma" dediği şeydir bu. Burjuva kültürünün erken dönem çelişkileriyle karşılaştırıldığında, Viktorya döneminin gerçekte ne oldu-

14 Simon Schama, *The Embarrassment of Riches*, California, 1988, s. 338, 371.

Resim 1. Jan Steen, "The Burgher of Delft and his Daughter", 1655.
Bridgeman Art Library'nin izniyle.

ğu açığa çıkar: Karşıtlıktan ziyade bir uzlaşî dönemidir. Elbette uzlaşî tekbiçimlilik demek değildir ve Viktorya dönemi insanları bir dereceye kadar "çok renkli" olarak görülebilir. Ancak bu renkler geçmişten geriye kalanlardır ve parlaklıklarını yitirmektedirler. Alaca değil, gridir burjuva yüzyılı'nın üzerinde dalgalanan bayrak.

Burjuvazi, orta sınıf

Groethuysen, önemli çalışması *Origines de l'esprit bourgeois en France* [*Fransa'da Burjuva Ruhunun Kökenleri*] “Burjuvazinin neden kendi ismiyle çağrılmaktan hoşlanmadığını anlamakta zorlanıyorum,” diye yazar, “krallara kral denir, rahiplere rahip ve şövalyelere de şövalye; fakat burjuvazi, takma isminin [*incognito*] kullanılmasını istiyor.”¹⁵ *Takma isim*, insanın aklına ister istemez şu yaygın ve kaypak “orta sınıf” etiketini getiriyor. Her kavram “potansiyel deneyime ve tasavvur edilebilir teoriye belirli bir ufuk oluşturur,” diye yazar Reinhart Koselleck¹⁶ ve İngiliz dili de “burjuva” yerine “orta sınıf” kavramını tercih ederek toplumsal algı için çok belirgin bir ufuk yaratmıştır. Peki ama neden? Burjuva “ortada” bir yerde vücut bulmuştur, evet –Wallerstein’in deyişiyle, burjuva “bir köylü ya da serf değildi, fakat bir soylu da değildi”–¹⁷ ama bu “ortada” olma durumu onun bilhassa üstesinden gelmek istediği şeydi: Erken dönem modern İngiltere’nin “orta yerinde” doğan Robinson Crusoe, bura-

15 Bernard Groethuysen, *Origines de l'esprit bourgeois en France. I: L'Eglise et la Bourgeoisie*, Paris, 1927, s. vii.

16 Reinhart Koselleck, “Begriffsgeschichte and Social History”, *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*, New York, 2004 (1979), s. 86 [“Sosyal Tarih ve Kavramlar Tarihi”, *Kavramlar Tarihi: Politik ve Sosyal Dilin Semantiği ve Pragmatikliği Üzerine Araştırmalar*, çev. Atilla Dirim, İletişim Yayınları, 2013].

17 Wallerstein, ‘Bourgeois(ie) as Concept and Reality’, s. 91-92. Wallerstein’in çifte olumsuzlaşmasının ardında, Émile Benveniste’in *Vocabulaire des institutions indo-européennes* adlı kitabı içindeki “An occupation without a name: commerce” isimli bölümünün aydınlatığı daha uzak bir geçmiş uzanır. Kısaca, Benveniste’in tezi, ticaretin –ki “burjuva” faaliyetinin en erken biçimlerinden biridir– “en azından başlangıçta, kutsal, geleneksel faaliyetlerden hiçbirine karşılık gelmeyen bir meslek” olduğu ve bunun sonucunda tıpkı Yunancadaki *askholia* [uğraş] ya da Latincedeki *negotium* (nec-otium, “otium”un [boş zaman] olumsuzu) gibi veya Yunancadaki *pragma* [nesne], Fransızcadaki *affaires* [iş] (“à faire” ifadesinin adlaştırılmasıdır), İngilizce’deki (soyut isim *business*’in üretildiği) sıfat “busy” [meşgul] gibi, yalnızca olumsuz kavramlarla tanımlanabileceğidir. Bkz. Émile Benveniste, *Indo-European Language and Society*, Miami, 1973 (1969), s. 118.

nın “dünyadaki en iyi yer” olduğunu söyleyen babasının fikrini reddeder ve bütün yaşamını bunun ötesine geçmeye adar. Öyleyse bu sınıfın başarısını kabul etmek yerine, neden onu vasat başlangıçlarına döndüren bu isimde uzlaşılsın ki? “Burjuva” yerine “orta sınıf” kavramının tercih edilmesinde ne gibi bir çıkar vardı?

“Burjuva” ilk kez 17. yüzyıl Fransızcasında *burgeois* kavramıyla ortaya çıktı ve “feodal yarıdan özgür ve muaf” olma yasal hakkını kullanan ortaçağ kasabalarının (*bourgs*) sakinlerini belirtmek için kullanıldı (Robert). 17. yüzyılın sonlarına doğru, kavramın yargısal anlamına –ki buradan özgürlüğü “bir şeyden özgür olmak” olarak gören tipik burjuva özgürlük fikri doğmuştur– bir olumsuzlamalar dizisi sonucunda “ne ruhbana ne de soyluluğa ait olan, beden işçiliği yapmayan ve çalışmaksızın elde ettiği bir geliri olan kişilere” gönderme yapan ekonomik anlam eklendi (yine Robert). Kronolojisi ve anlamı ülkeden ülkeye değişmekle birlikte¹⁸ İtalyanca *borghese*’den İspanyolca *burgués*’e, Portekizce *burguês*’den, Almanca *Bürger*’e ve Flamanca *burger*’e değin bütün Batı Avrupa dillerinde kendini gösterdi. Bu grup içerisinde, İngilizcedeki “bourgeois” ulusal dilin yapısına benzeştirilmek yerine, Fransızcadan ithal edildiği haliyle kalan tek örnektir. Gerçekten de *Oxford İngilizce Sözlüğü*’nde [OED] isim olan “bourgeois”ın ilk tanımı “(Fransız) vatandaş(ı) ya da hür insan”; sıfat olanın tanımı ise “Fransız orta sınıfına ait olan” şeklindedir ve bu tanımlar Fransa, İtalya ve Almanya’ya atıf yapan bir dizi alıntıyla hemen güçlendirilir. Dişil bir isim olan “bourgeoise”, “orta sınıftan Fransız kadını” diye tanımlanırken, “bourgeoise”nin tanımı –ki bu kelimenin ilk üç girdisi Fransa, Kıta Avrupası ve Alman-

18 Almanca *Bürger*’in izlediği yol –1700’ler civarındaki (*Stadt*-)*Bürger*’den (kasabalı) 1800’lerdeki (*Staats*-)*Bürger*’e (vatandaş) ve oradan da 1900’ler civarında proleter olmayan anlamındaki *Bürger*’e (burjuva)– bilhassa çarpıcıdır: Bkz. Koselleck, “*Begriffsgeschichte and Social History*”, s. 82.

ya'dan bahseder– önceki tanımlarla uyumludur: “Bir Fransız kasabasındaki özgür insanlar grubu; Fransız orta sınıfı; diğer ülkelerin orta sınıflarını da kapsayacak şekilde genişlemiş kavram.”

“Burjuva”, İngiliz olmayışıyla bilinir. Dinah Craik'in bir tekstil sanayicisinin kurgusal yaşamöyküsünü anlattığı çok satan kitabı *John Halifax, Gentleman*'de [*Centilmen John Halifax*] (1856) bu kelime yalnızca üç kere geçer, kelimenin yabancılığı olduğunu göstermek için her kullanımda italik olarak yazılır ve yalnızca küçümsemek (“Yani şu aşağı tabakalar, *burjuvazi*”) ya da hor görmek için (“Ne! Bir *burjuva*, bir tüccar mı yani?”) kullanılır. Aynı dönemde yazmış diğer romancılar da derin bir sessizlik içindedir: 250 romanın bir araya getirilmesiyle bir tür genişletilmiş 19. yüzyıl kanonunun oluşturulduğu Chadwyck-Healey veritabanında kayıtlı, 1850 ile 1860 yılları arasında yazılmış romanlarda “zengin” [*rich*] kelimesi 4.600 kere, “varlıklı” [*wealthy*] 613 kere, “varsıl” [*prosperous*] 449 kere geçerken “burjuva” sadece bir kere geçer. Bu incelemeyi –açımızı biraz değiştirip kullanım sıklığından ziyade, kavramın cümlede kullanıldığı yere yönelerek– bütün yüzyıla yayacak olursak, Stanford Literary Lab'daki 3.500 romandan şu sonuçları elde ederiz: “Zengin” sıfatı 1.060 farklı ismin, “varlıklı” 215 ismin, “varsıl” 156 ismin ve “burjuva” 8 ismin önüne getirilmiştir. Bu isimler şöyledir: Aile, doktor, erdemler, hava, erdem, gösteriş, tiyatro ve –tuhaftır ama– arma.

Peki, bu isteksizlik neden? Genellikle, diye yazar Kocka, burjuva gruplar

eski otoritelerden, aileden gelen ayrıcalıklı soyluluktan ve mutlak monarşiden kendilerini ayırırlar. ...Bu düşünce hattı tersinden takip edilecek olursa, bu safların ortadan kalktığı ya da belirsizleştiği durumlarda, hem kapsayıcı hem de

sınırlayıcı olan bir *Bürgertum*'dan bahsetmek anlamsızlaşır. Bu, uluslararası farklılıkları da açıklar: Soyluluk geleneğinin zayıf olduğu ya da hiç olmadığı (İsviçre ve Birleşik Devletler gibi) ya da feodalizmin erkenden sonlandığı ve tarımın ticarileşmesinin soylu-burjuva ayırımını ve hatta kent-sel-kırsal farklılıkları yavaş yavaş aşındırdığı yerlerde (İngiltere ve İsveç gibi), belirgin bir şekilde *Bürgertum* [kavramının] ve *Bürgertum* söyleminin oluşmasını engelleyen güçlü etkenler buluruz.¹⁹

Bürgertum söylemi için net bir “sınırın” olmayışı, İngiliz dilini “burjuva” kelimesine karşı bu kadar ilgisiz kılan şeydir. Diğer taraftan, sanayileşmiş erken dönem Britanya'daki pek çok gözlemcinin ortada duran bir sınıf *istemesi* gibi basit bir nedenle “orta sınıf” kavramı arkasında bir destek oluşmuştur. James Mill *Essay on Government*'da [*Hükümet Üzerine Bir Deneme*] (1824) imalat yapılan bölgeler “büyük bir orta kademe eksikliği nedeniyle bilhassa mutsuzlardı. Zira buralarda nüfus neredeyse tamamen zengin imalatçılar ve yoksul işçilerden oluşuyordu,”²⁰ diye yazar. Zengin ve yoksul: Canon Parkinson, pek çok çağdaşı tarafından tekrarlanan ünlü Manchester tasvirinde “Dünyada, zengin ve yoksul arasındaki uzaklığın bu kadar fazla olduğu ya da ikisinin arasındaki bariyeri aşmanın bu kadar zor olduğu hiçbir kasaba yoktur,” diyecekti.²¹ Endüstriyel büyüme İngiliz toplumunu kutuplaştırdıkça –*Komünist Manifesto*'nun da tüm çıplaklığıyla ortaya koyduğu üzere “tüm toplum *mülk sahipleri* ve *mülksüz işçilerden* oluşan iki sınıfa ayrılmak duru-

19 Jürgen Kocka, “Middle Class and Authoritarian State: Toward a History of the German *Bürgertum* in the Nineteenth Century”, *Industrial Culture and Bourgeois Society*, s. 194-195.

20 James Mill, *An Essay on Government*, (ed.) Ernest Baker, Cambridge, 1937 (1824), s. 73.

21 Richard Parkinson, *On the Present Condition of the Labouring Poor in Manchester; with Hints for Improving It*, Londra/Manchester, 1841, s. 12.

mundadır” – bu iki sınıf için bir arabuluculuğa duyulan ihtiyaç daha keskin hale geldi. Bir yandan “yoksul işçilerin dertlerine” yakınlık duyarken (yine Mill), diğer yandan da onlara “öğütleriyle rehberlik edecek” ve “hayran olabilecekleri iyi bir örnek” sunacak tek şey ortada duran bir sınıf olabilmemiş gibi göründü.²² Orta sınıflar “üst ve aşağı tabakaları birbirine bağlayan halkaydı,” der Lord Brougham. Reform Yasası üzerine yaptığı “Orta Sınıfların Zekâsı” [Intelligence of the Middle Classes] başlıklı konuşmasında bu kesimi “ağırbaşlı, rasyonel, zeki ve dürüst İngiliz algısının hakiki emanetçileri” olarak betimler.²³

Ekonomi, ortada duran sınıfa yönelik geniş bir tarihsel ihtiyaç doğurduysa, politika da buna ustaca planlanmış bir dönemeç yarattı. Google Books külliyyatında “orta sınıf”, “orta sınıflar” ve “burjuva” kelimelerinin 1800 ve 1825 yılları arasında hemen hemen aynı sıklıkta kullanıldığı görülür. Ancak 1832 Reform Yasası’nın hemen öncesinde –yani toplumsal yapı ile siyasal temsil arasındaki ilişkinin kamusal hayatın merkezine taşındığı bir zamanda– “orta sınıf” ve “orta sınıflar” aniden “burjuva”dan iki ya da üç kat daha sık kullanılır olmuştur. Bunun nedeni muhtemelen “orta sınıf”ın, burjuvazinin bağımsız bir grup olduğu imasını izale etmesi ve ona *tepeden* bakarak siyasal bir kapsayıcılık görevini emanetine almasıydı.²⁴ Böylece, vaftiz tamamlanıp yeni kavram

22 Mill, *Essay on Government*, s. 73.

23 Henry Brougham, *Opinions of Lord Brougham on Politics, Theology, Law, Science, Education, Literature, &c. &c. : As Exhibited in His Parliamentary and Legal Speeches, and Miscellaneous Writings*, Londra, 1837, s. 314-315.

24 F. M. L. Thompson, “Whig partisinin bakanlarına göre 1830-1832 yıllarında hayati olan şey orta sınıflarla emekçi sınıflar arasında bir kama sokarak bu radikal ittifakı bozmaktır,” diye yazıyordu (*The Rise of Respectable Society: A Social History of Victorian Britain 1830-1900*, Harvard, 1988, s. 16). Orta sınıfın altına yerleştirilen bu kamanın yapacağı etki, bu sınıfın kendisi üzerindekiyle yapacağı bir ittifak vaadiyle güçlendirilmişti: “Toplumun ortasını üst tabakalarla ortaklaştırmak,” diyecekti Lord Grey, “son derece önemlidir.”; bir yandan da Drohr Wahrmann –ki kendisi orta sınıf üzerine yapılan

somutlaştığında, çeşitli sonuçlar (ve tersyüz etmeler) ortaya çıkmıştır: Mesela, “orta sınıf” ve “burjuva” tam olarak aynı toplumsal gerçekliği işaret etmelerine rağmen bu kavramların çok farklı çağrışımları vardır. Burjuvazi “ortaya” yerleştirilseydi, kendisi de bir dereceye kadar madun bir grup gibi görülebilirdi ve dünyanın bu halinden sorumlu tutulamazdı. Şu da var ki; köylülük, proletarya, burjuvazi ya da soyluluk gibi birbirleriyle kıyaslanamaz kategorilerle –“sınıflarla”– karşılaştırıldığında “alt”, “orta” ve “üst” kavramları bir süreklilik arz ediyor ve böylece bu düzeyler arasında bir geçişlilik tahayyül etmek kolaylaşıyordu. Dolayısıyla, “orta sınıf” tarafından yaratılan simgesel ufuk, İngiliz (ve Amerikan) burjuvazisi için uzun vadede iyi iş gördü. 1832 yılında alınan ve “bağımsız bir burjuva temsilini”²⁵ imkânsız kılan ilk yenilgi, daha sonra burjuvaziyi doğrudan kendine yöneltilen eleştirilere karşı korudu, toplumsal hiyerarşinin euphemistic bir örneğini öne çıkardı. Groethuysen haklıydı: *Takma isim işe yarar.*

Tarih ile edebiyat arasında

Tarih ve edebiyat arasındaki burjuva. Bu kitapta, eldeki örneklerin yalnızca küçük bir kısmını kullanarak kendime bir sınır çiziyorum. “Çalışan Bir Efendi”de, iktidarı ele geçirmeden önceki burjuva ile başlıyorum: Bir adada yalnız, insanlığın geri kalanından koparılmış ama kendi varoluşunda bir örüntü görmeye ve bunu ifade etmek için doğru ke-

---

uzun tartışmayı istisnai bir berraklıkla yeniden bir araya getirmiştir– Brougham’ın ünlü kasidesinin “inatçılıktan ziyade ...siyasal sorumluluğu, insanların haklarından ziyade krala sadakati, özgürlüğe yönelik saldırılardan ziyade, devrime karşı bir siper olarak değeri” vurguladığına dikkat çeker (*Imagining the Middle Class: The Political Representation of Class in Britain, c. 1780-1840*, Cambridge, 1995, s. 308-309).

25 Perry Anderson, “The Figures of Descent”(1987), *English Questions*, Londra, 1992, s. 145.

limeleri bulmaya başlayan bir adam etrafında dönen bir Defoe ve Weber diyaloguyla. “Ciddi Yüzyıl”da, ada bir yarı kıta haline gelmiştir. Burjuva, Batı Avrupa’ya yayılmış ve etkisini birçok yöne doğru genişletmiştir. Bu durum tarihin en “estetik” anıdır: Yeni bir anlatı tarzı, üslupta tutarlılık, yapıtlar – büyük burjuva edebiyatı, tabii öyle bir şey varsa. Viktorya dönemi Britanya’sı hakkındaki “Sis” başka bir hikâye anlatıyor: Olağanüstü başarıların kazanıldığı on yılların ardından, burjuva artık “kendisi” değildir. Toplumun geri kalanı üzerindeki iktidarı –“hegemonyası”– artık gündemdedir. Tam da bu anda, burjuva kendinden hicap duyar. İktidarı ele geçirmiştir ama görüşünün netliğini –“üslubunu”– yitirmiştir. Bu, kitabın dönüm noktası ve hakikat anıdır. Burjuvanın siyasi bir mevcudiyet oluşturmak ve genel bir kültür ifade etmekten ziyade, ekonomi alanında iktidar kurmada çok daha iyi olduğu ortaya çıkar. Sonrasında, burjuva yüzyılının üzerindeki güneş batmaya başlar: “Ulusal Şekil Bozuklukları”nın güney ve doğu bölgelerinde; eski rejimin devamlılığı, büyük figürleri birbiri ardına ezip küçük düşürür. Aynı yıllarda Ibsen dizisinin* trajik sahipsiz bölgesinden [*no man’s land*] (kesinlikle, yalnızca “Norveç”ten ibaret değildir), burjuva varoluşunun nihai ve radikal özeleştirisi gelir (“Ibsen ve kapitalizmin ruhu”).

Bu özet şimdilik yeterli ama izninizle edebiyat çalışmasıyla tarih çalışması arasındaki ilişki üzerine birkaç kelime ekleyeyim. Edebiyat eserleri bize nasıl bir tarih, nasıl bir *kanıt* sunar? Kesinlikle doğrudan bir tarih ya da kanıt değildir sunulan: *North and South*, [*Kuzey ve Güney*] (1855) fabrikatör Thornton ya da *The Doll*, [*Bez Bebek*] (1890) girişimci Wo-

---

(*) “Ibsen dizisi”: Norveçli oyun yazarı Henrik Ibsen’in 1877 tarihli *Toplumun Direkleri* oyunundan 1899 tarihli *Biz Ölümler Uyanınca* oyununa kadar yazdığı 12 tiyatro oyununun, aslında birbirine bağlı tek bir bütün, bir dizi oluşturduğunu ve bunun zemininin de Hegel’in felsefi sistemi olduğunu ileri süren kavramlaştırma.

kulski, Manchester ya da Varşova burjuvazisine dair hemen hiçbir şeyi kanıtlamaz. Bunlar, kapitalist modernleşme sancılarının edebiyatın şekillendiriciliğiyle buluşup yeni bir biçime büründüğü, bir tür ikili sarmala benzeyen koşut tarihsel olaylara aittir. “Her biçim, temel bir varoluş uyumsuzluğunun [disonans] çözünüdür,” demişti *Roman Kuramı*’nı yazan genç Lukács.²⁶ Eğer böyleyse; edebiyat, çözümlerin –hâlâ okuduğumuz metinler biçiminde– kusursuz bir şekilde korunduğu ama uyumsuzlukların sessizce gözden kaybolduğu tuhaf bir evrendir. Bu durum ne denli geniş çaplıysa, çözümleri o kadar başarılı olmuş demektir.

Soruların ortadan kaybolduğu ama yanıtların baki kaldığı bu hikâyede esrarengiz bir şeyler vardır. Fakat, edebi biçimin bir zamanlar yaşayan ve sorunlu bir varoluşun fosili olduğu fikrini kabul edersek ve geriye doğru yürüyüp çözümlenmesi beklenen sorunu anlamak için “tersine mühendislik” yaparsak biçimsel bir çözümleme, –pratikte her zaman mümkün olmasa da, ilkesel olarak– yapılmadığı takdirde geçmişin kapalı kalacak bir parçasının kilidini açabilir. Bu çözümlemenin tarihsel bilgiye yapabileceği katkı burada yatar: Ibsen’in geçmişe ilişkin ipuçlarının bulanıklılığını, Viktorya dönemi sıfatlarının dolambaçlı anlamlarını ya da (ilk bakışta öyle mutluluk verici bir iş gibi durmasa da) *Robinson Crusoe*’da bağ-fiil [*gerund*] kullanımının rolünü anlayarak geçmişin kendi sesini yeniden kazandığı ve bizimle konuşmaya devam ettiği bir gölgeler imparatorluğuna gireriz.²⁷

26 Georg Lukács, *The Theory of the Novel*, Cambridge, MA, 1974 (1914-1915), s. 62 [*Roman Kuramı*, çev. Cem Soydemir, Metis Yayınları, 2003].

27 Toplumsal çelişkilere karşı yapılandırılmış yanıtlar olarak estetik biçimler: Edebiyat tarihi ve toplumsal tarih arasındaki bu ilişkiye dayanarak, esasında bir edebi derleme için yazılmış olan “Ciddi Yüzyıl” başlıklı denemenin bu kitaba çok uygun düşeceğini varsaydım (her şeyden evvel, denemenin başlığını uzun bir süre “Burjuva Ciddiyeti Üzerine” olarak düşünmüştüm). Fakat denemeyi tekrar okuyunca, özgün metnin çoğunu atıp kalanını da yeniden ifade etmem gerektiğini hissettim (*hissettim* derken irrasyonel ve karşı konula-